

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԲԺ. Լ. ԱԼԼԱԶՎԵՐԴՅԱՆ

ԻՆՉՈՒՒ ՅԵՆ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐՆ ԱՎԵԼԻ ՃԱՏ ՄԵՌՆՈՒՄ

ՊԵՏՃՐԱՏ

1930

ՅԵՐԵՎԱՆ

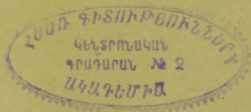
ԲԺ. Լ. ԱԼԼԱԿՎԵՐԴՅԱՆ

513.99

Կ

17000A
3923

ԻՆՉՈ՞Ւ ՅԵՆ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐՆ ԱՎԵԼԻ
ՇԱՏ ՄԵՌՆՈՒՄ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1929

Հրատ. № 1106

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱՐԱՆ ՅԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Հրատ. № 2824(բ)

Տիրաժ 3,000

Պատ. 1116

ԻՆՉՈ՞Ւ ՅԵՆ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐՆ ԱՎԵԼԻ ՇԱՏ ՄԵՌՆՈՒՄ

Մեր մեջ կա դեռ մի հին խոսք. «Դա աստ-
ծու բանն է, աստված տվավ, աստված ել տա-
րավ»—այսպէս են ասում մեր պառամքերը և
հին մարդիկ:

Տունը անկողնից, կովը սատկեց, մայրը մե-
ռավ, յերեխան մեռավ... «Եհ, ի՞նչ անենք,
աստված տվել է, աստված ել տարավ»—ասում
է գլուղացին:

Հիմա այդպես մտածողների թիվը պակասել
է, բայց դեռ շատ յետ մնացած մութ գլուղեր
կան, ուր շարունակում են այդպես մտածել և
ասել: Յեթե հետաքրքրվեք և գլուղում բոլոր
ընտանիքները մեկ-մեկ քննեք, կտեսնեք, վոր
ընտանիք չկա, վոր միջանի մանուկ չլինի թաղած,
և շատերը լուռ մնան և կարծում, թե դա աստծու
գործն է:

Դա սխալ է: Այդպես չպետք է կարծել.
պետք է իմանալ, վոր մանուկներն մահը ունի
շատ ու շատ պատճառներ: Պատճառներ, վորոնք
մենք կարող ենք գոնե մասամբ վոչնչացնել:

Մարդն ընթր զորեղ ե. ամեն բանի դեմ պայքարել կարող ե: Ինչո՞ւ մանուկներին չի կարող պաշտպանել հիվանդություններից և մահից:

Պառավները, վոր արդեն իրենց տարիքը անց են կացրել, վոր ապրել են 60—70 տարի, նրանք նույնիսկ մեռնում են 10 անգամ ավելի քիչ թվով, քան մեր մանուկները: Բայց չե՞ վոր մանուկը դեռ չի ապրել: Նա դեռ նոր պետք ե ապրի: Քիչ չեն այն մանուկները, վոր ծնվել են վորևե պակասություններով, վորի պատճառով ել հենց առաջին օրը մահացել են:

Ավելի մեծ ե այն մանուկների թիվը, վորոնց մահվան պատճառն են դառնում մոր տգիտությունը, տատմերը, հեքիմը կամ ծնողների ծանր հիվանդությունները և հարբեցողությունը:

Յեթե հենց սկզբից քննենք այդ հարցը, կտեսնենք, վոր մանուկը դեռ մոր արգանդում մեծ պահանջներ ունի: Յեթե մայրը հղիության ժամանակ ծանր աշխատանք ե կատարում, իրեն մաքուր չի պահում, բժեկին չի դիմում հղիության մասին խորհուրդներ ստանալու, իրեն հիվանդությունները չի բժեկում, նրա մանուկը կամ վաղածամ ե ծնվում, կամ նիհար ու հիվանդոս ե լինում:

Այստեղ մեծ նշանակություն ունի և այն հարցը, թե ինչ հասակում կարելի յեամուսնաց-

նել աղջկանը: Յեթե աղջիկը շուտ ե ամուս-
 նանում, դեռ ամրացած չի լինում, նրա կոնքը
 լավ չի զարգացած, և հաճախ ալդպիսի դեպ-
 քերում վտանգի լեն լենթարկվում և մալը, և
 ծնող լերեխան հենց ծննդաբերության ժամա-
 նակ: Այդ պատճառով ել ներկայումս որենա-
 դությունը թույլ չի տալիս աղջկան ամուսնա-
 նալ 16 տարեկանից շուտ: Բայց պետք ե ասել,
 վոր 16 տարեկանն ել անպես լրիվ չի զարգացած,
 վոր հետագայում չտուժի: Ամենից լավ ե 18
 տարին լրանալուց հետո ամուսնանալ: Ինչ վե-
 րաբերում ե ծնողների հիվանդությանը, պետք
 ե ասել, վոր սիճիլիսով հիվանդ ծնողները կա-
 ռող են կենդանի կամ առողջ լերեխա ունենալ
 միայն այն ժամանակ, յեթե իրենի բժեկվել են:
 Հակառակ դեպքում հիվանդ մայրը հաճախ վի-
 ժում ե ունենում, կամ մանուկը սիճիլիսով
 հիվանդ ե ծնվում: Չբժշկվող, իրենց հիվան-
 դությունը թագցնող ծնողները կարող են լնդ-
 միշտ զրկվել լերեխա ունենալու հնարավորու-
 թյունից: Շատ վատ ե ազդում ժառանգության
 վրա և հարբեցողությունը: Հարբեցողի լերեխան
 թույլ և հիվանդոտ ե ծնվում, շատ ժամանակ
 ել ավելի լուրջ հիվանդություններ են առաջա-
 նում: Այս բոլոր պատճառները գյուղում հա-
 ճախ աչքաթող են արվում: Քաղաքում դուք

այլ բան կտեսնեք: Այստեղ մանուկներն ավելի քիչ են մահանում:

ԻՆչո՞ւ քաղաքում մանուկն ավելի քիչ է հիվանդանում, իսկ գյուղում չափ:

Վարովհետեւ քաղաքում ծնողներն ավելի գրագետ են, մայրը գիտե, թե ինչպես պետք է կերակրել և խնամել մանկանը: Իսկ ուղիղ սընունդը և խնամքը մեծ նշանակութիւն ունեն մանկան համար: Այդ հարցում քաղաքի մորն ոգնում են կոնսուլտացիան և մեծ թվով բժիշկները և մսուրները:

Իսկ ի՞նչ ենք տեսնում մենք գյուղումը: Ամեն տեղ տատներն են բժշկի դեր խաղում:

Ծնունդ է, հիվանդութիւն է, հարսանիք է, ամեն տեղ պառավի խոսքը պիտի անցնի: Հներում դա ավելի ուժեղ էր, իսկ հիմա պառավների իրավունքները պակասել են, թուլացել: Բոլորդ պետք է մասնակցեք տատներներին արմատախիլ անելու հարցում: Ժամանակ է արդեն, պէտք է վերջ տալ տատնո՞ւ մոտ խորհրդի գնալուն: Ձե՞ վոր դուք մանկաբարձուհի ունեք: Մոտավոր գյուղում բժիշկ ունեք: Տարեք ձեր հիվանդին բժշկի մոտ, պահաջեք և աջակցեք կոնսուլտացիա բացելու:

Ձեզնից շատերը յերեւի գիտեն, թե ինչ է կոնսուլտացիան: Բայց կարող են գտնվել և այն-

պիսիները, վոր չիմանան: Այ, որինակ՝ Յերևանում
կան դեռ մայրեր, վոր ասում են, թե՛ կոնսուլ-
տացիան կաթ քաժանելու տեղ ա:

Դա, իհարկե, սխալ ե. կոնսուլտացիան կա-
րող ե կաթը տալ թույլ մանուկներին, բայց
նրա գլխավոր նպատակը դա չե: Կոնսուլտացիա
նշանակում ե սի հիմնարկություն, ուր ամեն
մի մայր կարող ե խորհուրդներ ստանալ:

Կոնսուլտացիան սովորեցնում ե, թե ինչ-
պես մեծացնել յերեխային, վոր մենք ապագա-
յում ունենանք առողջ սերունդ, վոր մեր յե-
րեխաները չհիվանդանան և չմեռնեն:

Վորպեսզի ապացուցեմ, վոր կոնսուլտա-
ցիան մեռնող յերեխաների թիվը պակասեցնում
ե, յես պետք ե մի որինակ բերեմ Հայաստանի
կյանքից: Յերևանում 6 տարի յե, ինչ գոյու-
թյուն ունի մանկական կոնսուլտացիա. և ի՞նչ ե
արել այդ կոնսուլտացիան:

Նրա թվերն ասում են հետևյալը:

Կոնսուլտացիան կանոնավոր հաճախող մա-
նուկների մեջ 100-ից մեռնում են 6—7-ը, իսկ
այն մանուկների մեջ, վորոնք չեն հաճախում
կոնսուլտացիա, մահանում են 100-ից 14—15-ը:
Համեմատեցեք թվերը և կտեսնեք, վոր կոնսուլտա-
ցիայի մանուկները յերկու անգամ քվով քիչ են
մեռնում, քան քաղաքի չհաճախող մանուկները:

Ահա ձեզ պարզ ապացույց, վոր աստված աշխտեղ դեր չի խաղում:

Վերցնենք մի ուրիշ որինակ. կան ոտար պետութիւններ, ուր 100 մանուկից մահանում են 4—5-ը: Ի՞նչ է, աստված նրանց յերեխաներին ավելի շատ ե սիրում: Վո՛չ, աշխտեղ աստծու հարց չէ:

Նրանք կուտուրապես ավելի բարձր են կանգնած, նրանց մայրերը մեծ թվով գրագետ են, նրանց մեջ պարտադիր ե դպրոց գնալը, նրանց տաճարներին լսող չկա... Ահա թե ինչն է պատճառը:

Ամեն մի գործ գիտութիւն ե պահանջում: Որինակ՝ բոստանչին պետք ե իմանա վոնց ցանել, ջրել, խնամել կաղամբը, վարունգը, բողկը, գաղարը և ուրիշ բանջարեղեն:

Դյուղացին գիտի՝ ինչպես հողը մշակել, ցորեն, գարի, կարտոֆիլ ցանել:

Իսկ մայրը չգիտի իր մանկանը կերակրելու, մեծացնելու ձևը: Նա պետք ե այդ գիտութիւնը ձեռք բերի, վոր իր առողջ յերեխային նայելով ուրախանա, պարծենա:

Պառաջներն ել մեկ-մեկ փորձում են պարծենալ. «Այ ինչ տղերք ունեմ, վոչ բժիշկ են տեսել, վոչ կոնսուլտացիա, պակամ են մեծացել: Բա մենք վոնց ենք արել առանց բժշկի. սաղ լինեն մեր տատմերները»:

Ինչ պետք է պատասխանի խելացի ջահել մայրը: Այդպիսի պառաւմենքին պետք է խորհուրդ տալ, վոր անցնեն գերեզմանները յեմ հաւովեն, քե ծնվածներից քանիսին են քաղել:

Շատ են այն մայրերը, վոր հղիացել են և ծնել 10—12 անգամ, իսկ ունեն կենդանի մեկ կամ յերկու չերեխա: Դա իրավունք կտա նրանց պարծենալու չերկու չերեխայով: Իհարկե վոչ:

Յես համոզված եմ, վոր յեթե այդ պառաւմենքի ջահել ժամանակը լինելին այն թվով մանկաբարձուհիներ, կոնսուլտացիաներ և բժշկիներ, ինչպես հիմա, չերեի 1—2 չերեխայի տեղ նրանք կունենային 8—9 չերեխա:

Յերևանի կոնսուլտացիան ունի շատ մայրեր, վոր լարծենալով հայտնում են սրան. նրան. «5—6 չերեխա չեմ ունեցել, բոլորն ել մեռել են. այս վերջին չերեքն ապրեցին շնորհիվ կոնսուլտացիայի»:

Պետք է այստեղ մի բան շեշտել. վոր գոնե Յերևանում շատ կան հին պառաւմենք, վոր կամաց-կամաց խելքի յեն գալիս: Կան պառաւմենք, վոր սկսում են իրենց աղջկա կամ հարսի հետ այնպես պահել չերեխային, ինչպես կոնսուլտացիան է խորհուրդ տալիս: Նրանք տեսնելով նորը, լավը և համոզվելով, վոր հարևանի չերեխան կոնսուլտացիայում առողջացավ, իրենք ել սկսում են լսել և հավատալ:

Գեղջկուհին քաղաքացուց ավելի լավ գիտե, վոր վոչ սի բույս, վոչ սի բանջարեղեն առանց արեվի լավ չի բուսնի:

Նա պետք է իմանա և այն, վոր մանկանն ել է հարկավոր մաքուր ող, արեվ յեվ լույս: Առանց լուսի և արևի մանուկը լավ զարգանալ չի կարող:

Շատ մայրեր յերեխայի որորոցը դնում են ամենից մութ անկյունում, վոր լույսը չընկնի յերեխայի աչքերին: Այդ բավական չի, յերեխայի աչքերն ել ամուր կապում են չամբարով: Դրանով ել չեն բավականանում՝ որորոցի վրա յել մի մեծ ծանր շոր են գցում, վոր լույսը տակը չանցնի:

Դա մեծ սխալ է և ահա թե ինչու:

Առհասարակ հիվանդությունը սիրում է թաղնվել մութ ու խոնավ անկյուններում: Ասված է, վոր «այն տունը, վորտեղ արեվը չի մտնում, բժիշկն է հանախ լինում:

Բացի դրանից մութ անկյունը խոնավ ու ցուրտ է լինում:

Մանուկը ամիսների ու տարիների ընթացքում մնալով այդ հիվանդոտ անկյունում, թոռոմում է, ինչպես ծաղիկն առանց արևի: Իսկ չէ՞ վոր կյանքի հիմքը մանկությունն է. «Ինչպես սկսես, այնպես ել կգնա»—ասում է առածը:

Վատ զարգացած մանուկը կյանքում շատ է հիվանդանում և շուտ մահանում:

Յեթե ուզում եք նրան պաշտպանել ճանճերից և մոծակներից, ծածկեք նրա մահճակալը թեթև թանգլիֆով, վորի արանքներով ողբ կարողանա անցնել: Ծանր, խիս գործված շորը խանգարում է յերեխայի շնչառությունը: Նրա միջով արելը չի անցնում:

Ամեն ուր բացե՛ք ձեր դռները կամ լուսամուսները յե՛վ թողե՛ք սենյակի ողբ մաքրվի:

Ամառը յերեխային արևից մի պահեք: Դրեք գլխին մի բարակ գլխարկ և թողեք ամբողջ ուրը մաքուր ու բաց ողում: Մեծերն ել են մաքուր ողի կարիք զգում, ուր մնաց մանուկը: Վորքան յերեխային քամին շատ ծեծի, և արևը շատ այրի, այնքան նա առողջ կլինի:

Առողջ յերեխան չի հիվանդանում և չի մահանում:

Շատ գլուղներում տավարը, կովը, ձին, շունը, հորթը, խոզը և հավերը պահում են նույն սենյակում, ուր իրենք են քնում:

Ի՞նչ է ստացվում: Կենդանիների շունչը, հորտը, նրանց կեղտոտությունը, լուճն ու նրանց զանազան հիվանդությունները վարակում են ամբողջ խրճիթը: Այդ ողում ազատ շունչ քաշել չի լինում: Ծնշված փչացած ողն ազդում է մարդու

թոքերին: Ավելի չեն ազդվում յերեխայի փոքր
և թույլ թոքերը:

Ասված է՝ վորսեղ sqիսուրյուն յեվ կեղ-
sոսուրյուն, այնսեղ է յեվ քոխախսը:

Թոքախտը չքավորի թշնամինն ե. պետք է
նրան հալածել և թույլ չտալ, վոր նա մտնի մեր
տները և տանի մեր յերեխաներին:

Քիչ չեն այն տները, ուր դուք ձմեռը կը-
տեսնեք դարսած չորացրած աթարը (տարթը),
վորի հոտը լցնում է ամբողջ խբճիթը: Ռուսաս-
տանի թվերը ցույց են տալիս, վոր սենյակների
թիվը մեծ նշանակութուն ունի առողջության
համար: Այնտեղ, ուր ընտանիքը 4—5 սենյակ
ունի, յերեխաները քիչ են մեռնում. ուր ըն-
տանիքն ունի 1—2 սենյակ, այնտեղ յերեխաներն
ավելի շատ են մեռնում:

Այ թե ինչ նշանակութուն ունի սենյակը
և նրա մաքուր ողը:

Մեր պայմաններում մտածել 4 5 սենյակի
մասին դժվար է և պետք է բավականանալ նրա-
նով, ինչ ունենք: Բայց ունեցած սենյակի ամե-
նալավ, լույս յեվ չոր անկյունը պեսf է հաւ-
կացնել մանկանը: Այդ ունեցած 1—2 սենյակը
պեսf է ավելի մաքուր պահել՝ ամեն որ սրբել,
բայց վոչ չոր ավելով, այլ խոնավացրած: Յեթե
հատակը տախտակից է, կտրելի չե խոնավ շորով

սրբել, վորպեսզի փոշի չբարձրանա: Սեղանի, աթոռի, պատերի և ուրիշ իրերի փոշին պետք է դարձյալ թաց շորով սրբել: Ուտելեղենը և ամանեղենը պահել փակ, վոր փոշին և ճանճերը չկեղտոտեն նրանց: Թույլ չսափ սենյակում հասակին թփել: Թուֆը չորանում է, փոշի դառնում և ողը վարակում: Յերեխաները չոչ անելով (սողալով) կարող են իրենց ձեռքերով ու շորերով հավաքել այդ կեղտը և բերանը տանել ու վարակվել:

Նոր ծնվածներին շատ ժամանակ, մինչև «քառասունքը» չլրանա, տնից դուրս չեն բերում: Ասում են՝ կմրսի կամ կմեռնի: Պետք է հակառակը ասել: Յեթե մանկանը ծնված որից մաքուր ողի չսովորեցնես, նա հաճախ կհիվանդանա:

Պետք է մեկ շաբաթական հասակից կամաց-կամաց դուրս բերել յերեխային: Առաջին որը դուրսը պահել միքանի ըոպե, յերկրորդ որը՝ ավելի շատ և այդպես որեցոր ավելի յերկար ժամանակ մնալ դուրսը, միայն սաստիկ քամուն և թաց յեղանակին դուրս չբերել: Մի՛ վախենափ մաֆուր ողից յեվ արեվից:

Դուրս բերելիս յերեխային կարելի չէ տաք հագցնել, իսկ ներսը—սենյակում կարիք չկա: Մանավանդ ամառը յերեխային պետք է հագցը-

նել մեկ շապիկ ու վարտիք և ուրիշ վոչինչ։
Շոգ յեղանակին յերեխան շուտ ե տաքանում,
և այդ տաքությունն ուժեղացնում ե նրա հի-
վանդությունը։

Մանավանդ փորհարինքի ժամանակ պետք ե
զգուշ լինել շատ հագցնելուց։

Շատ քիչ հագնված յերեխան դժվար ե
մարտում կերակուրը։ Բացի այդ, ամուր կապած
յերեխան վատ ե զարգանում, հաճախ մաշկի
հիվանդություն ե ստանում, քրտնում։ Իսկ քրտ-
նող յերեխան ավելի հաճախ ե հիվանդանում,
քան ազատ պահած յերեխան։

Այստեղ պետք ե հիշեցնեմ և նրա մասին,
վոր շատ մայրեր յերեխայի աճուկներում և թևի
տակը ցանում են ավազ-հող։ Հաճախ ել յերեխա-
յին հենց բոված հողի մեջ են պահում։ Դա վատ
և վնասակար սովորություն ե։ Այդպես պահված
յերեխաները թույլ են լինում, հաճախ են հի-
վանդանում. ավազը ծծում ե իր մեջ մեզը, և
յեթե ամեն անգամ նոր ավազ չենք վերցնում,
սաստիկ վատ հոտ ե գալիս յերեխայից և փա-
թաթաշորերից։ Իսկ այդ կեղտոտությունը կա-
րող ե մաշկի հիվանդություններ առաջ բերել։

Ավազի փոխարեն պե՛սք ե յերեխային փո-
ւի (պուդրա) ցանել։

Ասում են, վոր յերեխայի վոտերն ամուր

չկապես — ծուռ կլինեն: Դա սխալ է. ընդհակառակը, կապված յերեխայի վոսկրները լավ չեն մեծանում, ծուռ են լինում, իսկ կուրծքներդ ե մնում: Նեղ կուրծքը վատ է:

Շատ է խանգարում յերեխայի զարգացման և ճոճը. նա սղմում է յերեխային, խեղդում է շունչը և քրտնացնում:

Բացի դրանից ճոճը փոանգավոր է. հաճախ յերեխան ընկնում է ճոճից և մահանում:

Այդպիսի յերկու դեպք յեղել է Յերևանի կոնսուլտացիայի յերեխաների հետ 1923 թվին:

Այդ դեպքից հետո շատ մայրեր շարունակելով իրենց ճոճերը:

Հայկական որորոցն իր շիբերով նույնպես փնաս է յերեխային: Յեթե որորոցում յերեխային ամուր չկապես, նա կախ կլինի կամ կընկնի: Յեթե ամուր կապես, յերեխան է ճնշվում:

Ի՞նչ անի չքավոր գյուղացին, վոր մահճակալ չի կարող առնել: Թող ձեռք բերի մի տաշտակ կամ տախտակե արկղ և նրա մեջ պահի իր յերեխային: Դա և եժան է, և անփնաս: Յերեխան սաւսակի մեջ իրեն ազատ կզգա: Միայն պետք է հիշել, վոր այդ տաշտակում լվացք անել չի կարելի:

Որորոցի շիբերը (լուակը) կեղտոտվում են մեզից և հետո զանազան հիվանդություններ

առաջ բերում: Ավելի լավ է մի քանի փաթա-
քաւոր ավել ձեռք բերել, քան յերեխային հի-
վանդացնել:

Շատ գյուղացիք ամեն ինչ կառնեն, բայց չերբ
հարցը սապոնին ե հասնում—դրա համար փող չի
ճարվում: Ով այդպես անի, նա վերջը կփոշմանի:

Միգոտ, կեղտոտ, անվա շորերը հազար ու
մի հիվանդութիւն են առաջ բերում:

Բժիշկը, դեղորայքը, ճանապարհի և այլ ծախ-
սերն ավելի թանգ են նստում գյուղացու վրա,
քան մի քանի կտոր սապոնը և մաքուր ապրելը:

Մոր հետ մեկ անկողնում չպետք է քնաց-
նել յերեխային: Առաջինը՝ դա վտանգավոր է.
քիչ չեն այն դեպքերը, չերբ մայրը արթնանում
ե և իր կողքին քնած յերեխային գտնում ե
մեռած: Ինչպես ասում են, «մայրը յերեխային
տակովն ե անում»:

Իսկ յերկրորդը՝ յերեխայի համար ծանր ե
շնչել մոր քրտնքի հոտը և մոր շունչը:

Բացի դրանից չերբ յերեխան մոր ծոցումն
ե, նա անվերջ ծծում ե, իսկ դա վնաս ե և՛
մորը, և՛ յերեխային: Կան մայրեր, և մանավանդ
պառաւմներ, վոր իրենց առողջ համարելով, ծա-
մում են հացը, շաքարը, պոպոքը և շորում փա-
թաթելով, դնում մանկան բերանը, վոր նա լռի
և իրենց չխանգարի:

Դա անթուլատրելի մի քայլ է, վոր պետք է վերացնել միանգամից, մանավանդ ամառը, չերբ մայրը պիտի գնա դաշտալին աշխատանքի, ոգտվում է այդ միջոցով:

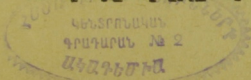
Խնչ է դրա հետևանքը: Բոլորիդ հայտնի յե, վոր մեր ատամների արանքում շատ կեղտ է հավաքվում, և չերբ հացը ծամում եք, այդ կեղտը խառնվում է հացի հետ: Բացի ատամների կեղտից զանազան կոկորդի հիվանդություններ, թոքախտը, սիֆիլիսը, դիֆտերիտը, ծամած հացի միջոցով անցնում են չերեխայի բերանը: Այդ կեղտը վարակում է չերեխայի բերանը, զանազան հիվանդություններ առաջ բերում, շատ ժամանակ ել մահվան պատճառ դառնում:

Բացի այս բոլորից, այդպիսի «ծծակը» ծծելու համար չերեխայից մեծ ուժ է պահանջվում, և նա հոգնում է, թուլանում:

Նույնն է և դատարկ սոսկան (ծծակը): Նա կեղտոտվում է, փոշին, ճանճերը նստում են նրա վրա և վերջը հիվանդացնում չերեխային:

Շատ ժամանակ ել մայրը կամ տատը առաջ իրենց բերանն են տանում ծծակը, թրջում, իսկ հետո դնում մանկան բերանը:

Ծծակը բոլորովին ավելորդ ծախս է ընտանիքի համար: Յեթե չերեխան կուշտ լինի, նրան չկծեն մոծակները, վոջիլը, լուն, ճան-

ճերը և թախտաբիթին, նա յերբեք անտեղի լաց չի լինել: Նրան հարկավոր է ժամեծամ կերակրել՝ որը 5—6 անգամ, սակի փաթաթաւորը շուտ-շուտ փոխել, սափուր ող սալ շնչելու համար, համախ լողացնել, յեվ նա լաց կլինի միայն կերակրելուց 2—3 ժամ հետո, յերբ նրա ստամոքսը դատարկվում է:

Յերեխային կերակրելիս շատ մայրեր հաճախ գդալը տանում են իրենց բերանը, համը կամ տաքութիւնը տեսնում, հետո նույն գդալով շարունակում կերակրել յերեխային:

Այդպես չպետք է անել, այլ համը փորձել ուրիշ գդալով, իսկ յերեխային կերակրել մաքուր լվացած գդալով:

Գլուղերում սովորութիւն կա ապուրը ուտել մեկ ամանից: 5—6 հոգի նստած ուտում են նույն ամանից, և յեթե նրանց մեջ կա հիվանդ, նա նախ և առաջ վարակւում է յերեխային:

Մանկան շիւր, գդալը, ափսեմ յեվ ամեն ինչ պահիր առանձին:

Բացի այս պատճառներից կան մի շարք այլ պատճառներ, վոր մեռնող յերեխաների թիւն աւելացնում են:

Որինա՛կ՝ մի հին ու վատ սովորութիւն. պառաւները ջահելներին ստիպում են մանկանը

խաշխաշ տալ, վոր նա հանգիստ քնի, իրենց ել չխանգարի:

Սաշխաշը մեծերին և թունավորում, ուր մնաց փոքր մանուկներին: 1924 թվին յերկու յերեխա բերում են հեռու գյուղերից և գրվում Յերևանի կոնսուլտացիայում: Հարցութորձից պարզվում է, վոր սկեսուրը, հակառակ հարսի ցանկության, 1 ¹/₂ տարի խաշխաշով է պահել յերեխային: Յերեխաներից մնացել էյին վոսկորն ու կաշին, և չնայած նրան, վոր կոնսուլտացիան շատ միջոցներ ձեռք առավ փրկելու այդ մանուկներին, բայց այդ նրանց չհաջողվեց. յերկուսն ել մեռան. այդ կնոջ կոնսուլտացիան պետք է դատի տար, բայց նա անհետացավ:

Այ թե ինչպես են դարսվում իրար վրա այն պատճառները, վոր մանուկներին տանում են գերեզման:

Ի՞նչպես է վնասում խաւխաւը: Նա կամաց-կամաց թունավորում է յերեխային, քրմեցնում նրա ուղեղը, խանգարում նրա մեծանալուն, թուլացնում նրան, փչացնում ախորժակը և այլն և այլն:

Իսկ շատերը կարծում են, թե խաշխաշը հանգըստացնում է յերեխային:

Ինչպես որորելը, ճոճելն և բթացնում յերեխային, այնպես ել խաշխաշը: Բայց խաշխաշի

Թուլնը մնում է յերեխայի մեջ, վարակում և փնասում նրան: Խուլս տվեք ալդալիսի քալից. դա կսպանի ձեր յերեխաներին:

Բոլորդ ել գիտեք, վոր ստամոքսի հիվանդությունը ուժեղանում է ամառվա ամիսներին: Փորհարինքը, լուծը, մանկական խոլերան ամառը շատանում է:

Հիվանդացող և մեռնող մանուկների թիվը ել ամառը մեծանում է:

Ինչո՞ւ ամառը շատ են մեռնում մանուկներ. ի՞նչն է պատճառը.— Իհարկե մեր տգիտությունը:

Յեթե մենք տգետ չլինեյինք, կիմանայինք, վոր ճանճերը և փոշին ամառը մեծ փնաս են տալիս: Հիվանդությունների մեծ մասը տարածվում է սրանց միջոցով:

Մի հասարակ որինակ. յերեխայի կերակրի մնացորդի, կեղտոտած փաթաթաշորի կամ կըղկըղանքի վրա նստում է ճանճը: Հետո ճանճը թըռչում է, նստում առողջ յերեխայի իրերի վրա և թաթերով վարակում թե ափսեն, թե կերակուրը և թե նույնիսկ յերեխայի բերանն ու ձեռքերը: Վորոշ ժամանակից հետո յերեխան վարակվում է և հիվանդանում: Ահա ճանճի փնասը: Կոստրեֆ նաններին, վոր չեաճանաճ. նրանց հետ սիասիճ շաճանում են յեվ հիվանդություններ:

Յեթե հիվանդության սկզբից բժշկի չդիմես, հիվանդը քանի գնա կծանրանա. շատ ժամանակ ել մանուկը մեռնում ե տգետ տատմոր ձեռքիցը: Մի լսեք տատմերնեքի խորհրդին:

Մեր գյուղերում պառամիների խորհուրդներին դեռ լսող կա: Չպետք ե լսել այդ չարամիտ պառամիներին: Չե՞ վոր նրանք տգետ են, անգրագետ և փնասից բացի վոչ մի ոգուտ չեն տա: Բոլորից շատ ասմերը վնասում ե ծննդկանին յեվ նոր ծնվող մանուկներին:

Հայտնի գիտնականներ ասում են, վոր մինչև 2 տարեկան հասակը յերեխան չպետք ե մեռնի: Իսկ մենք ի՞նչ ենք տեսնում. տասնյակ հազարավոր նոր ծնված մանուկներ մեռնում են իրենց տատմոր ձեռքին: Գյուղում, յերբ սկսվում են կնոջ ցավերը, տատմերն արդեն դռան տակը կանգնած, սպասում ե իր «յուղալի կտորին»: Նա վերջին աղքատին ել կպլոկի իր «արած աշխատանքի» համար, իսկ թե կենդանի կմնան մայրն ու մանուկն, այդ նրան արքան ել չի հետաքրքրում: Ռուսաստանի թվերը մեզ ասում են, վոր տարեկան միլիոնից ավելի կանայք ու յերեխաներ զոհ են գնում տգետ տատմերնեքին:

Հետամնաց գյուղում տատմորը կանչում են և հիվանդի վրա: Յեվ ի՞նչ ոգուտ:

Նա սկսում ե հիվանդի վրա «սուրբ ջուր»

ցանել, աղոթել, խաչերի և սրբերի տակ տանել, վախեցնել լեռեխային և այլն և այլն...

Նա «մհլամ» ել գիտի պատրաստել, բայց ինչից... Վերցնում ե զանազան ծաղիկներ և խոտ առանց նրանց քննելու և հասկանալու... և պատահում ե, վոր դրանք թունավոր են լինում, և հիվանդը մահանում ե:

Տատմերը վոչ մի հիվանդութուն բժշկել չգիտե և չարչարելով հիվանդին՝ գերեզման ե ճանապարհում:

Նրա կեղտոտ ձեռքերն ու շորերը, չերկար չեղունկները՝ կեղտով լիքը, և ամեն մի շարժում միայն փաս են բերում ծննդկանին և հիվանդին: Դա չեւ գլխավոր պատճառներից մեկն ե, վոր ծնվելու առաջին օրը բոլորից շատ են մեռնում մանուկները:

Շատ ժամանակ ել պառավները լեռեխայի զանազան մասերից (վզից, թևից, մազերից) կախ են տալիս ծանր ու կեղտոտ թալիսման, հուլունք և ուրիշ իրեր: Նրանք դրանով մանկանը իբրև թե պաշտպանում են «չար աչքից»:

Դա չեւ սխալ ե. վոչ մի բան չի կարող փրկել հիվանդ յերեխային, բացի խելացի խրճափից յեւ բժշկությունից:

Հաճախ պատահում են մանուկներ չերկար ու կեղտոտ մազերով և չեղունկներով. Յերբ

մորը դրա մասին հարցնում ես, ասում ե՛ս «Պառափնին ասում են, վոր սատանաները կշարշարեն յերեխային», կամ՝ «Յոթ տարի յերեխա չեմ բերել, ի՞նչպես կտրեմ մազերը»:

Այ թե վրժան սխալներ ունենք մենք: Առաջինը – յեթե յոթ տարի յերեխա չի յեղել, դա նշանակում ե՛ւ վորոշ հիվանդություն ե ունեցել և պետք ե բժշկի դիմել: Յերկրորդ՝ յերկար, կեղտոտ յեղունկն ավելի վնաս ե, քան կտրած, կարճ յեղունկը: Յերկար յեղունկով յերեխան ճանկռում ե իր մաշկը: Յերկար յեղունկը կարող ե պոկ գալ, կուլ գնալ և վնասել յերեխային: Վերջապես նրա տակի կեղտը կարող ե վարակել յերեխային:

Յերկար ու կեղտոտ մազերը դժվար են մաքրվում, և նրանց մեջ բուն են դնում վոջիլը և անիծը:

Հանախ կտրեցեք ձեր յերեխայի յեղունկներն ու մազերը:

Սկզբից յես մեկ-մեկ հաշվեցի այն բոլոր պատճառները, վորոնք վատ են ազդում մեծացող յերեխայի վրա և հաճախ մահվան պատճառ դառնում:

Հիմա տեսնենք, թե վոր հիվանդությունն ե ավելի տարածված յերեխաների մեջ:

Յես վերևն ել շեշտեցի, վոր փորհարինքից

շատ մանուկներ են մահանում. մանավանդ ամառը՝ հունիս, հուլիս յեւ ռոսոսոս ամիսներին մանուկները միմանի անգամ ավելի յեն մեռնում, քան ձմեռը:

Դուք յերկի նկատել եք, վոր յեթե գլուղի վորեւէ ընտանիքում մեկը հիվանդացավ—դրանով չի վերջանում:

Մեկ-յերկու շաբաթից նույն հիվանդությունն ընկնում է մի ուրիշ ընտանիք, հետո յերրորդ, չորրորդ, հինգերորդ... Տեսնում ես՝ մեկը մյուսի յետեից հիվանդանում են, ինչպես այս տարի քութեշից:

Ինչո՞ւ յե սարածվում հիվանդությունը:

Պետք ե ասել, վոր հիվանդությունների մեծ մասը վարակիչ է: Հիվանդությունը տարածվում է փոշու, ճանճերի, մարդկանց, ամանների, խաղալիքների և ասեն ինչի միջոցով: Հիվանդին առողջից պետք է բաժանել, վոր առողջն ել չհիվանդանա:

Նրա հագուստը, կրկողանքը, կերակրի մնացորդը պետք է այնպես հեռացնել, վոր առողջը ձեռք չտա և չվարակվի:

Այս բոլորը պետք է ասել և փորհարինքի մասին:

Իսկ ինչո՞ւ փորհարինք բոլորից ամեն ամառն է սարածվում:

Վորովհետեւ ամառվա շոգը, փոշին, ճանճերը, մրգեղենը — բոլորը նպաստում են հիվանդության տարածվելուն: Թվերը մեզ ցույց են տալիս, վոր վորեւան շոգ ելինում ամառը, այնքան շատ յերեխա յե հիվանդանում յեվ մահանում:

Վորքան անձրևոտ լինի ամառը և հով, այնքան հիվանդությունների թիվը պակասում է:

Ձմեռը փորհարինքը պակասում է, վորովհետեւ այդ բոլոր պայմանները չքանում են: Փորհարինքից ավելի շատ մահանում են այն յերեխաները, վոր ծիծ չեն ստացել:

Մոր կաթը պահպանում է մանկանը հիվանդություններից:

Ռուսաստանի թվերը ցույց են տալիս, վոր կովի կաթով մեծացած յերեխաները 7 անգամ շատ են մեռնում, քան մոր ծծով կերակրվածները: Յեթե յերեխան մոր ծիծ է ստանում, նրա հիվանդությունը հեշտ է անցնում:

Ամառը մանկանը ծծից չկտրե՛մ: Մանկանը սինչեվ 6 ամիսը կերակրեմ միայն ծծով: Վեց ամսից հետո, միայն բժշկի կամ կոնսուլտացիայի խորհրդով, ուրիշ ուտելիք տվեք յերեխային:

Ձմեռն ել իր հետ ուրիշ հիվանդություններ է բերում՝ թոքերի բորբոքում, կարմրուկ,

քուժեշ, կապույտ հագ, դիֆտերիա, տիֆ, գրիպպ և այլ հիվանդություններ, վորոնք տանում են հարյուրավոր մանուկ հասակներ՝

Այդ վարակիչ հիվանդություններն ավելի շատ են պատահում մեկ տարուց մինչև 5—6 տարեկան հասակը:

Պառաջները միշտ ասում են, վոր կարմրուկով անպայման բոլոր մանուկները պիտի հիվանդանան: Բայց նրանք չեն հասկանում մի բան. չե՞ վոր մեկ տարեկան յերեխան կարմրուկից ավելի շատ կտուժի, քան 5—6 տարեկանը:

Կարմրուկից մինչեւ մեկ տարեկան հասակը ցատեր մեռնում են, իսկ մեկ տարուց բարձր՝ վոչ:

Վորքան յերեխան մեծ է, այնքան կարմրուկը հեշտ է անցնում:

Պետք է աշխատել, վորքան կարելի յե, փրկել մանուկներին կարմրուկից, և դա հնարավոր է:

Մենք գիտենք չքավոր մայրեր, վորոնք հեռացել են այն գյուղից, ուր կարմրուկը և կապույտ հագն ուժեղ կերպով տարածված են յեղել: Նրանք իմանալով, վոր այդ հիվանդությունները քանի գնում, այնքան տարածվում են, հեռացրել են իրենց յերեխաներին, վոր նրանք ել չվարակվեն:

Այդ հիվանդութիւններն անպայման պէտք է բժշկել բժշկի միջոցով յեւ վոչ թէ քան որ կամ տեսերի:

Տեղը ընկավ, պետք է միջանի խոսք եւ ասել տերտերների մասին:

Տերտերն իր «սուրբ խաչով ու ավետարանով» շատ է տարածում հիվանդութիւնները: Այ, վերցրե՛ք խոլերայի տարին: Տերտերները պատարագ եյին կազմակերպում, հավաքում ամբոխը և խաչ ու ավետարան համբուրել տալիս:

Դուք գիտե՛ք՝ խոլերան սաստիկ վարակիչ է: Յեթե մեկի թուքն անցնում է մյուսին, նա վարակվում է: Յերբ սկսում են խաչ ու ավետարան համբուրել իրար չետեից միջանի հարյուր մարդ, իհարկե, նրանք վարակվում են իրարից. և վերջը, խոլել ան պակասելու փոխարեն ուժեղացավ, մինչև բժշկութիւնը իրեն գործը չարեց:

Բոլորիդ ծանոթ է մեր սովորութիւնը: Յերեխան վոր ծնվեց, պետք է տերտերը կնքի: Ծանոթ է ձեզ և այն բանը, վոր վորքան հիվանդ և թույլ ծնվի յերեխան, այնքան շուտ պետք է կնքել նրան, վոր անկնունք կամ «հարամ» չմեռնի յերեխան:

Տերտերը չշոկելով և չհետաքրքրվելով, թէ ինչով է հիվանդ յերեխան, կոխում է նրան

սառը և կեղտոտ ավազանի մեջ: Այդ ավազանը յերբեք չի ախտահանվում, յե՛կ հիվանդ յերեխաները մեկը մյուսից հետո շարունակ վարակում են յե՛կ վարակվում այդ ավազանում:

Թույլ ծնված մանուկների մեջ մեծ չափով սիֆիլիսով և աչքի տրիպպերով (սուսանակով) հիվանդ յերեխաներ կան: Տրիպպերոտ յերեխայի աչքերը թարախոտում են, և այդ թարախը մնում է ավազանի ջրի մեջ: Հետևյալ յերեխան վարակվում է այդ աչքացավով և յեթե չի բժըշկվում, կուրանում է: Այդ աչքացավից կուրացած յերեխաներ շատ կան: Յերբ նոր ծնված յերեխային ընդունում է մանկաբարձուհին, նա կաթիլ է գցում յերեխայի աչքերը, վոր հետո չցավեն և չկուրանան: Կոնսուլտացիան ձեզ արգելում է մանկան տաշտակում նույնիսկ մանկան հինց իրեն շորերը լվանալ, իսկ դուք թույլ եք տալիս մեկ ավազանում միքանի հազար մանուկ լողացնել:

Լողացրած յերեխային անլվա շորերում փաթաթում և տանում են տուն: Ճանապարհին շատերը մրսում են և հիվանդանում կամ մահանում: Ահա թե ինչ սարսավիճի հետևանքներ է տալիս «սուրբ ավազանը ու մեռոնը»:

Փամանակ է, վոր գեղջկուհին հասկանա

«սուրբ կնունքի» փառաները և հրաժարվի այդ ձևի կնունքից:

Ինչո՞վ ե պակաս մեր կարմիր կնունքը, Սա յե՛վ ձրի յե, յե՛վ մաքուր, յե՛վ ուրախ, յե՛վ անվնաս:

Ձեր յերեխաների համար կազմակերպեցեք կարմիր կնունք:

Ահա թե վորքան պատճառներ կան, վորոնք խլում են մեզնից հազարավոր մատաղ կյանքեր:

Այդ պատճառները համարյա բոլորը մեզնից են կախված, և մենք պետք ե նրանց վերջ տանք:

Յերեխա մեծացնելու համար պետք ե նրան խնամելու որենքներին ծանոթ լինել:

Այդ որենքը դուք կգտնեք գրքուժը:

Դրա համար դուք պետք ե գրագետ լինեք:

Գեղջկուհի! յեթե գրագետ չես, վերացրու քո անգրագիտությունը, սովորի՛ր:

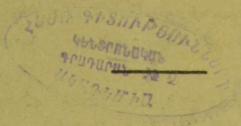
Վորքան շատ գրագետ մայրեր ունենանք, այնքան քիչ մանուկ կմեռնի:

Սովորելով դու կիմանաս, թե վորն ե փաստ կամ ոգուտ քո յերեխային:

Գեղջկուհի, պահանջիր մսուր և կոնսուլ-
տացիա քո գլուղի համար, մասնակցիր և ա-
ջակցիր դու ինքդ այդ հարցում:

Կոնսուլտացիան կոգնի քեզ քո յերեխային
լավ և առողջ մեծացնելու:

Նրանք մեռնող յերեխաների թիվը համա-
րյա կիսով չափ պակասեցնում են:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

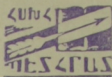

FL0039032

1009)

ԳԻՆԸ ԻՑ ԿՈՊ. ՄԱՍ. (1 մամուլ)

A $\frac{I}{3923}$

Ժր. Լ. Ալլախվերձյան

Почему детей умирает больше

Госиздат ССР Армении
Эривань—1930